

Det Nye Testamente om kvinderne i de kristne menigheder

Religion og gudsdyrkelse var både i det jødiske og i de antikke græsk-romerske samfund, som den tidlige kristendom agerede i, domineret af mænd.

5 *I den traditionelle jødiske religionsudøvelse spillede kvinder kun en begrænset rolle. Guds profeter var normalt mænd, skønt der var undtagelser (Debora, Mirjam, Hulda og Noadja). Præsterollen var udelukkende forbeholdt mænd (af Arons slægt), men kvinder kunne bestride underordnede funktioner i Templet. Deltagelsen i religiøse fester var påkrævet af mænd, men ikke af kvinder. I det 1. århundrede e. Kr. var kvinders deltagelse i det religiøse liv endda yderligere begrænset, skønt kvinder kunne optræde i betroede embeder i synagoger uden for Palæstina.*

10 *Græske og romerske kvinder spillede ligeledes kun en begrænset rolle i den offentlige (statslige) gudsdyrkelse. Dette var dog mere udpræget i en romersk end i en græsk sammenhæng. Dog kunne kvinder (fra især overklassen) indgå i særlige kvindelige præsteskaber (som f.eks. vestalinderne i Rom) og udføre særlige roller i forbindelse med særlige religiøse festdage. Trods dette blev kommunikationen med de guddommelige magter primært udøvet af mænd. I hjemmet var det ligeledes primært husfaderen, der stod for udøvelsen af de påkrævede ritualer og bønner på familiens og hustandens vegne. Der blev endda til tider set med en vis skepsis på kvindelige udtryk for religiøsitet, idet kvinder blev anset for have en tendens til emotionel ubalance og dermed til overtro.*

15 *Den traditionelle marginalisering af kvinden i en rituel sammenhæng udgjorde en udfordring for de tidligste kristne, idet dette var svært at forlige med den kristne næstekærlighed og det kristne broder- og søsterskab, hvor alle var lige overfor Gud og Kristus. Desuden havde Jesus ifølge de nytestamentlige evangelier, der afspejler de tidligste kristne menigheders holdning, udfordret de traditionelle jødiske regler m.h.t. kønnene, idet han bl.a. havde haft kvinder med sig i sin tilhænger-skare. Ifølge skriftet 'Apostlenes Gerninger' indtog kvinder ligeledes en vigtig rolle i etableringen af de tidligste kristne menigheder. De nytestamentlige evangelier og 'Apostelenes Gerninger' er forfattet i perioden ca. 70 - ca. 95 e.Kr.*

20 *Med sin jødiske baggrund er Paulus tydeligvis påvirket af det traditionelle jødiske syn på kønne på rituelle område. Samtidig er han bekymret for de kristne menigheders omdømme blandt de grækere og romere, som genstand for hans og andre kristnes missionsarbejde. På den anden side forkyndte Paulus kønnenes lighed over for Gud og i Kristus. Paulus havde som ung farisæer desuden været i lære hos den jødiske rabbiner Gamaliel, der ønskede at reformere den jødiske tradition for at bedre kvinders vilkår. Denne dobbelthed afspejler sig i Paulus' breve. Det Nye Testamente indeholder tretten breve, der er blevet tilskrevet Paulus. Dog er det kun de syv af disse, der med sikkerhed kan regnes for autentiske Paulus-breve. De autentiske Paulus-breve (skrevet i perioden*
25 *ca. 51-58) udgør de ældste skrifter i Det Nye Testamente. Brevene til Timotheus tilskrives ifølge traditionen Paulus, men anses af de fleste forskere for ikke at være forfattet af Paulus, men af en eller flere senere ukendte forfattere. Det nye Testamente blev samlet omkring år 200 og gjort til kanon omkring år 400.*

40

[Ifølge Lukas-evangeliet var der kvinder blandt Jesu tidligste tilhængere, støtter og tilhørere:]

5 [Lukas-evangeliet, kapitel 8:] 1. I den følgende tid gik han fra by til by og fra landsby til landsby, og han prædikede og forkyndte evangeliet om Guds rige. Sammen med ham var de tolv¹ 2. og nogle kvinder, der var blevet helbredt for onde ånder og sygdomme. Det var Maria med tilnavnet Magdalene,² som syv dæmoner var faret ud af, 3. og Johanna, der var gift med Kuza, en embedsmand hos Herodes, og Susanna og mange andre. De sørgede for dem af deres egne midler.

10 [Kapitel 10:] [...] 38. Mens de var på vandring, kom Jesus engang ind i en landsby, og en kvinde ved navn Martha tog imod ham. 39. Hun havde en søster, som hed Maria; hun satte sig ved Herrens fødder og lyttede til hans ord. 40. Men Martha var travlt optaget af at sørge for ham. Hun kom hen og sagde: "Herre, er du ligeglad med, at min søster lader mig være alene om at sørge for dig? Sig dog til hende, at hun skal hjælpe mig." 41. Men Herren svarede hende: "Martha, Martha! Du gør dig bekymringer og er urolig for mange ting. 42. Men ét er fornødent. Maria har valgt den gode del, og den skal ikke tages fra hende."³

20 [Ifølge bl.a. Markus-evangeliet var Jesu kvindelige tilhængere vidner til korsfæstelsen efter disciplene er flygtet:]

25 [Markus-evangeliet, kapitel 15:] [...] 40. Der var også nogle kvinder, der så til på afstand, blandt dem Maria Magdalene og Maria, mor til Jakob den Lille og Joses, samt Salome; 41. de havde fulgt ham og sørget for ham, da han var i Galilæa. Og der stod mange andre kvinder, som var draget op til Jerusalem sammen med ham.⁴

30 [Ifølge Markus-evangeliet var det Jesu kvindelige tilhængere, der som var de første vidner til Jesu opstandelse. Dette er bemærkelsesværdigt, da kvinder hverken i en jødisk eller græsk-romersk sammenhæng juridisk blev anset for troværdige vidner.]

35 [Markus-evangeliet, kapitel 15:] [...] 44. Pilatus undrede sig over, at Jesus allerede var død, og tilkaldte officeren og spurgte ham, om Jesus havde været død længe. 45. Da han havde fået det bekræftet af officeren, overlod han liget til Josef.⁵ 46. Han købte et lagen og tog ham ned, svøbte ham i lagnet og lagde ham i en grav, som var hugget ud i klippen. Og han væltede en sten for indgangen til graven. 47. Men Maria Magdalene og Maria, Joses' mor, så, hvor han blev lagt.

[Kapitel 16:] 1. Da sabbatten var forbi, købte Maria Magdalene og Maria, Jakobs mor, og Salome vellugtende salver for at gå ud og salve ham. 2. Meget tidligt om morgenen den første dag i ugen kommer de til graven, da solen var stået op. 3. Og de sagde til hinanden: "Hvem skal vi få

¹ Dvs. de tolv disciple

² Dvs. Maria fra Magdala, en by ved Genesaret sø.

³ Dvs. fremfor praktiske gøremål har hun valgt at lytte og hengive sig til Jesu lære.

⁴ Se ligeledes Matt. 27,55f.; 27,61; Luk. 24,10

⁵ Josef af Arimatæa, der tidligere (v.43) omtales som et fornemt medlem af det jødiske råd (Synedriet), "som også ventede Guds rige".

til at vælte stenen fra indgangen til graven?" 4. Men da de så derhen, opdagede de, at stenen var væltet fra. For den var meget stor. 5. Og da de kom ind i graven, så de en ung mand i hvide klæder sidde i den højre side, og de blev forfærdede. 6. Men han sagde til dem: "Vær ikke forfærdede! I søger efter Jesus fra Nazaret, den korsfæstede. Han er opstået, han er ikke her. Se, dér er stedet, hvor de lagde ham! 7. Men gå hen og sig til hans disciple og til Peter, at han går i forvejen for jer til Galilæa. Dér skal I se ham, som han har sagt jer det." 8. Og de gik ud og flygtede fra graven, for de var rystede og ude af sig selv. Og de sagde ikke noget til nogen, for de var bange.

9. Da Jesus var opstået tidligt om morgenen den første dag i ugen, viste han sig først for Maria Magdalene, som han havde drevet syv dæmoner ud af. 10. Hun gik hen og fortalte det til dem, som havde været sammen med ham, og som nu klagede og græd. 11. Men da de hørte, at han levede, og at hun havde set ham, troede de ikke på det.

12. Derefter viste han sig i en anden skikkelse for to af dem, mens de var på vej ud på landet. 13. De gik også hen og fortalte det til de andre; men heller ikke dem ville de tro.

14. Til sidst viste han sig for de elleve selv, mens de sad til bords, og han bebrejdede dem deres vantrø og hårdhjertethed, fordi de ikke havde troet dem, der havde set ham efter hans opstandelse.⁶

[Ifølge skriftet 'Apostlenes Gerninger' omvendte mange kvinder sig til kristendommen i forbindelse med Paulus' missionsrejser:]

['Apostlenes Gerninger', kapitel 17:] 1. De [Paulus og hans ledsagere] rejste gennem Amfipolis og Apollonia og nåede til Thessalonika,⁷ hvor jøderne havde en synagoge. 2. Efter sædvane gik Paulus hen til dem, og tre sabbatter i træk førte han samtaler med dem ud fra Skrifterne. [...] 4. Nogle af jøderne blev overbevist og sluttede sig til Paulus og Silas,⁸ og det gjorde også mange gudfrygtige grækere og ikke få fornemme kvinder. [...] [Paulus og hans ledsagere må på grund af uroligheder forlade Thessalonika.]

10. Straks samme nat sendte brødrene Paulus og Silas til Berøa,⁹ og da de var ankommet, gik de hen i jødernes synagoge. 11. Disse jøder var mere imødekommende end jøderne i Thessalonika, de modtog ordet med megen velvilje og granskede dagligt Skrifterne for at se, om det forholdt sig sådan. 12. Mange af dem og ikke få fornemme græske kvinder og mænd kom til tro.

[Ifølge 'Apostlenes Gerninger' var både mænd og kvinder værter for kristne menigheder, der i den tidligste id samledes i private hjem:]

['Apostlenes Gerninger', kapitel 12:] [...] [Efter at være blevet befriet fra fængsling, søger apostlen Peter tilbage til den kristne menighed i Jerusalem] 11. Så kom Peter til sig selv og sagde: »Nu forstår jeg sandelig, at Herren har sendt sin engel og revet mig ud af Herodes' hånd. [...] 12. Da han havde gjort sig dette klart, gik han hen til Marias hus – hun var mor til Johannes med til-

⁶ Se ligeledes Johannes-evangeliet kapitel 20

⁷ Amfipolis, Apollonia og Thessalonika var byer i Makedonien

⁸ Silas: en af Paulus' medmissionærer

⁹ Berøa: by sydvest for Thessalonika

navnet Markus.¹⁰ Dér var mange forsamlet og bad. 13. Peter bankede på døren til portrummet, og en pige, der hed Rhode, kom ud for at lukke op.

5 [‘Apostlenes Gerninger’, kapitel 16:] [...] 13. På sabbatten gik vi ud gennem byporten¹¹ og langs med en flod, hvor vi mente, der var et bedehus. Dér satte vi os og talte med de kvinder, der var forsamlet. 14. Og en gudfrygtig kvinde ved navn Lydia, en purpurhandler fra byen Thyatira, lyttede til alle Paulus’ ord, og Herren åbnede hendes hjerte, så hun tog dem til sig. 15. Da hun og hendes husstand var blevet døbt, indbød hun os: ”Hvis I anser mig for at være tro mod Herren, så kom ind i mit hus og bliv dér.” Hun nødte os til det. [...] [*Efter at være blevet fængslet i byen pga. deres forkyndelse, blev Paulus og hans ledsagere atter frigivet, da bl.a. Paulus havde romersk borgerret.*] 39. Så kom de [de romerske embedsmænd] hen og gav dem en undskyldning, og da de havde løsladt dem, bad de dem forlade byen. 40. De forlod fængslet, gik hen til Lydia og mødte brødrene, formanede dem og tog af sted. [...]

15 [Kapitel 18:] 1. Derpå forlod Paulus Athen og kom til Korinth. 2. Dér mødte han en jøde, som hed Akvila, og som stammede fra Pontus. Sammen med sin hustru Priskilla¹² var han for nylig kommet fra Italien på grund af Claudius’ påbud om, at alle jøder skulle forlade Rom.¹³ De to sluttede Paulus sig til, 3. og da de havde samme håndværk, blev han hos dem og arbejdede; de var nemlig telmagere af fag. [...] 18. Paulus blev der endnu en tid. Så tog han afsked med brødrene og sejlede til Syrien sammen med Priskilla og Akvila. [...] [*Paulus og hans ledsagere kom herefter til Efesos. Paulus forlod senere byen, men Priskilla og Akvila bosatte sig og dannede en kristen husmenighed.*]

25 24. En jøde, der hed Apollos, og som stammede fra Alexandria, kom til Efesos. Han havde ordet i sin magt og var stærk i Skrifterne. 25. Han var blevet oplært i Herrens vej, og med ildhu talte og underviste han udførligt om Jesus, skønt han kun havde kendskab til Johannes’ dåb. 26. Han begyndte nu frimodigt at tale i synagogen. Da Priskilla og Akvila¹⁴ hørte ham, tog de ham med sig og forklarede ham Guds vej mere udførligt.

30 [*I sin forkyndelse understregede Paulus den kristne næstekærlighed og det kristne broder- og søsterskab, hvor alle var lige overfor Gud og Kristus. Denne grundtanke udtrykker han bl.a. i Galaterbrevet:*]

¹⁰ Som husejer må Maria være en velhavende enke. Hendes hus i Jerusalem var mødested for de lokale kristne. Hendes søn Johannes Markus omtales som en af Paulus’ medmissionærer (ApG 12,25; 13,5.13; 15,37ff.). Han var fætter til Barnabas, der ligeledes var en af Paulus’ medmissionærer. Paulus nævner Markus i sine breve (Filem. 24; Kol. 4,10 jf. 2 Tim. 4,11; 1 Pet. 5,13) og ifølge den kristne tradition anses han for at være forfatter til Markus-evangeliet.

¹¹ Til byen Filippi i Makedonien

¹² Ægteparret kom til at spille en vigtig rolle for Paulus’ mission. De nævnes ligeledes i hans breve (Rom. 16,3-5; 1. Kor. 16,19)

¹³ Ifølge den romerske historieskriver, Sveton (ca. 75 - 150 e.Kr.) havde kejser Claudius i år 49 forvist alle jøder fra Rom, fordi de hele tiden forårsagede uro ”på grund af Chrestus” (Claudius 25,4)

¹⁴ Det er bemærkelsesværdigt, at Priskilla her (og i v.18) nævnes før sin mand. Ligeledes i Rom. 16,3. Dette tyder på, at hun var den betydningsfulde af de to.

[Paulus: *Galaterbrevet*, kapitel 3:] [...] 26. I er alle Guds børn ved troen, i Kristus Jesus. 27. Alle I, der er døbt til Kristus, har jo iklædt jer Kristus. 28. Her kommer det ikke an på at være jøde eller græker, på at være træl eller fri, på at være mand og kvinde, for I er alle én i Kristus Jesus.¹⁵ [...]

5

[*Men betød denne lighed i Kristus et opgør med de traditionelle omgangsformer mellem kønnene? Skulle denne lighed ligeledes komme til udtryk under den kristne menigheds gudstjenester? Måtte kvinder prædike og udlægge troen? Skulle de tildække deres hoved under bøn og gudstjeneste?*

10 *Kravet om, at jødiske mænds tildækning af hovedet under bøn opstod sandsynligvis først sent (3. århundrede e. Kr.). Ifølge de oprindelige jødiske skikke skulle kvinder ikke tildække hovedet undtagen i forbindelse med sørgeriter og bryllupsritualer. Men i det 1. århundrede e. Kr. var brugen af såvel hoveddække som ansigtsslør blevet almindeligt blandt jødiske kvinder i Palæstina-området, når de færdedes i det offentlige rum (dvs. uden for hjemmet) samt i religiøse sammenhænge.*

15 *De græske skikke for beklædning varierede fra egen til egn, men græske mænd var normalt ikke underlagt krav om at dække sig til under bøn eller i det offentlige rum. Græske kvinder bar derimod tøj, der dækkede kroppen. Desuden trak kvinderne ofte deres yderkappe (himation) eller et andet klædningsstykke over hovedet, når de færdedes i det offentlige rum og i forbindelse med bøn og ritualer. Dog synes dette ikke at have været tilfælde i forbindelse med mysterieritualer.*

20 *I det offentlige rum var romerske mænd mere tildækkede end de græske. Romerske kvinder bar ligesom de græske en kropsdækkende dragt (stola), der i det offentlige rum ofte var trukket op over hovedet. I en romersk sammenhæng var det desuden normalt for både mænd og kvinder at dække deres hoved under bøn og ritualudøvelse. Den rette romerske fromhed krævede, at mennesker dækkede deres hoved i gudernes påsyn / nærhed.*

25 *I sit første brev til den kristne menighed i byen Korinth i Grækenland gav Paulus råd om kvindernes hovedbeklædning under bøn og gudstjeneste. Byen var oprindelig en græsk by, men var på dette tidspunkt en romersk koloni. Den kristne menighed i byen bestod således både af helleniserede jøder, grækere og romere.]*

30 [Paulus: *Første Korintherbrev*, kapitel 11:] [...] 3. Men jeg vil have, at I skal vide, at Kristus er hver mands hoved, manden er kvindens hoved, og Kristi hoved er Gud.¹⁶ 4. Enhver mand, der beder eller taler profetisk¹⁷ med noget på hovedet, bringer skam over sit hoved. 5. Men enhver kvinde, der beder eller taler profetisk med utildækket hoved, bringer skam over sit hoved;¹⁸ hun kunne lige så godt have raget håret af. 6. Ja, for hvis en kvinde ikke tildækker sit hoved, kan hun lige så godt lade sig klippe. Men da det nu regnes for en skam, når en kvindes hår er klippet, eller hendes hoved er raget, skal hun have hovedet tildækket. 7. Men en mand behøver ikke at have noget på hovedet, for han er Guds billede og afglans. Men kvinden er mandens afglans. 8. For manden kom ikke fra kvinden, men kvinden fra manden, 9. og manden blev ikke

35

¹⁵ Det er sandsynligt, at Paulus her citerer en dåbsformel

¹⁶ *Hoved*: dvs. står over / har myndighed over

¹⁷ *Taler profetisk*: dvs. forståelig tale inspireret af Gud eller Kristus. Ikke at forveksle med 'tungetale'.

¹⁸ Paulus går her ud fra og accepterer, at kvinderne i menigheden udtaler bønner og profetisk tale.

skabt for kvindens skyld, men kvinden for mandens skyld.¹⁹ 10. Derfor må kvinden af hensyn til englens have noget på hovedet som tegn på myndighed.²⁰ 11. Dog, i Herren er kvinden intet uden manden og manden intet uden kvinden; 12. for ligesom kvinden kom fra manden, bliver manden til ved kvinden; men alt er fra Gud. 13. Døm selv! Sømmer det sig, at en kvinde beder til Gud med utildækket hoved? 14. Lærer ikke naturen selv, at det er vanærende for en mand at have langt hår, 15. mens det er ærefuldt for en kvinde at have langt hår? Hun har jo fået håret som et slør. 16. Der er måske nogen, som har lyst til at strides om dette;²¹ men vi har ingen sådan skik, og Guds menigheder heller ikke.

10 [På spørgsmålet om, hvorvidt det er gavnligt at der foregår 'tungetale' under gudstjenesterne, er Paulus forbeholden. Ingen forstår nemlig, hvad folk under indflydelse af Helligånden siger. Bedre er det, at folk 'profeterer' og styrker menigheden ved forståelig tale. Desuden ville det ikke gavne de kristnes omdømme, hvis de alle under gudstjenesterne 'talte i tunger'. Hvad ville andre ikke tænke? I forlængelse af denne bekymring for de kristnes omdømme skriver Paulus:]

15 [Kapitel 14:] [...] 29. To eller tre kan tale profetisk, og de andre skal bedømme, hvad de siger. 30. Men får en anden, som sidder der, en åbenbaring, skal den første tie stille, 31. for I kan alle komme til at tale profetisk, men én ad gangen;²² så kan alle belæres og alle formaner. 32. Profeters ånder underordner sig under profeter, 33. for Gud er ikke forvirringens, men fredens Gud.

20 33. Som i alle de helliges menigheder 34. skal kvinderne tie stille i menighederne. De må ikke tale, men skal underordne sig, sådan som loven også siger. 35. Men hvis de vil have noget at vide, skal de spørge deres mænd hjemme, for det sømmer sig ikke for en kvinde at tale i menigheden.²³

25

[I Romerbrevet sender Paulus sine hilsener til de kristne i Rom. Blandt disse er der adskillige kvinder (ofte navne, der ender på a eller e) – og heraf en del, der synes at have haft betroede poster (autoritet) i menigheden.]

30

[Paulus: Romerbrevet, kapitel 16:] 1. Jeg anbefaler vor søster Føbe til jer; hun er menighedstjener²⁴ i Kenkreæ.²⁵ 2. Tag imod hende i Herrens navn, som det hører sig til mellem de hellige, og hjælp hende med alt, hvad hun kan få brug for fra jer. Hun har selv stået mange bi, også mig.

¹⁹ Paulus konstruerer her en noget misvisende argumentation. Ifølge 1. Mosebog skabte Gud både mand og kvinde i sit billede (1. Mos. 1,27f.). Denne beretning er adskilt fra den anden beretning om, at kvinden blev skabt af mandens ribben og underordnet ham (1. Mos. 2,18-24).

²⁰ Betydningen er uklar, men være den, at når kvinder taler profetisk (inspireret af Gud), har de en for englens ikke-genkendelig myndighed og må derfor vise denne myndighed ved hoveddækket.

²¹ Det antydes, at Paulus ikke forventer, at alle uden videre godtager hans råd og formaning, men at der vil være uenighed.

²² De, der taler profetisk, må ikke tale i munde på hinanden.

²³ Betydningen af passagen, der modsiger 11,5ff., er omstridt. Af 11,5ff. fremgår det, at kvinder fremsiger bønner og profetisk tale. Konteksten antyder, at taleforbuddet omhandler bedømmelsen af ånderne eller tolkningen af den profetiske tale. Nogle forskere mener dog, at taleforbuddet er en senere ikke-paulinsk tilføjelse.

²⁴ Menighedstjener: diakonisse, der bl.a. havde ansvaret for de fattige i menigheden.

3. Hils Priska og Akvila,²⁶ mine medarbejdere i Kristus Jesus. 4. De har vovet halsen for at redde mit liv, og ikke alene jeg, men også alle hedningemenighederne takker dem. 5. Hils også menigheden i deres hus. Hils min kære Epainetos, provinsen Asiens førstegrøde til Kristus. 6. Hils Maria, som har gjort et stort arbejde for jer. 7. Hils Andronikos og Junias,²⁷ mine landsmænd og medfanger. De nyder megen anseelse blandt apostlene, og de har tilmed været i Kristus før mig. 8. Hils Ampliatus, min kære broder i Herren. 9. Hils Urbanus, vores medarbejder i Kristus, og min kære Stakys. 10. Hils Apelles, der har stået sin prøve i Kristus. Hils dem hos Aristobul. 11. Hils Herodion, min landsmand. Hils dem hos Narkissos, som er i Herren. 12. Hils Tryfæna og Tryfosa, som har arbejdet i Herren. Hils min kære Persis,²⁸ som har arbejdet så meget i Herren. 13. Hils Rufus, den udvalgte i Herren, og hans mor, som også er en mor for mig. 14. Hils Asynkritos, Flegon, Hermes, Patrobas, Hermas og brødrene hos dem. 15. Hils Filologos og Julia, Nereus og hans søster, og Olympas, og alle de hellige hos dem. 16. Hils hinanden med helligt kys. Alle Kristi menigheder hilser jer.

15

[Det Nye Testamente indeholder to breve skrevet til en Timotheus. Forfatterskabet til brevene tilskrives ifølge traditionen Paulus, der skulle have skrevet dem til én af sine medmissionærer, Timotheus. Men som nævnt i indledningen afviser de fleste forskere, at disse breve er skrevet af Paulus, hvorfor man heller ikke kan tilskrive Paulus brevenes holdning til kvinderne i de kristne menigheder. Alligevel bringes der herunder et uddrag, der om ikke andet vidner om andre kristnes holdning i det 1. eller 2. århundrede.]

20

[Første Timotheusbrev, kapitel 2:] [...] 11. En kvinde skal lade sig belære i stilhed og underordne sig i alt; 12. men at optræde som lærer tillader jeg ikke en kvinde, heller ikke at bestemme over sin mand; hun skal leve i stilhed. [...]

25

Uddragene fra Bibelen er fra den autoriserede danske oversættelse, © Det Danske Bibelselskab 1992.

²⁵ Kenkreæ: Korinths havneby

²⁶ Priska og Akvila: se bemærkninger i noter ovenfor

²⁷ Junias: sandsynligvis en fejl for Junia – altså en kvinde

²⁸ Persis: trods endelsen et kvindenavn